

УДК 811.161.2:81'42

Левко О.В.

МАНІПУЛЯТИВНІ ПРИЙОМИ В УКРАЇНСЬКОМУ РЕЛІГІЙНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджено засоби мовленнєвого впливу в українському релігійному медіадискурсі, здійснено аналіз маніпулятивних прийомів у медійних текстах міжконфесійної тематики, визначено тенденційність висвітлення міжцерковних відносин у релігійних ЗМІ. Встановлено, що маніпулятивні стратегії самопрезентації та дискредитації опонентів реалізуються завдяки прийомам навішування ярликів, підміни понять, вживання емоційно навантажених ідеологічних міфологем, політично заангажованих гасел і закликів.

Ключові слова: релігійний медіадискурс, маніпулятивні стратегії, навішування ярликів, ідеологічні міфологеми, міжконфесійний діалог.

Інформація про автора: Левко Олександр Вадимович – кандидат філологічних наук; доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: alexaristos@gmail.com.

Levko O.V.

MANIPULATIVE TECHNIQUES IN UKRAINIAN RELIGIOUS MEDIA DISCOURSE

Abstract. The article analyses communicative strategies in the Ukrainian interconfessional media discourse with the particular focus on investigation of the manipulative techniques, based on publications of the

religious internet portals "Religijno-informatsijna sluzhba Ukrajiny", "Katolytskyj ogljadach" and "Religija v Ukrajini". It is established that the texts dealing with interconfessional questions resort to manipulative techniques with the purpose of making the audience take a particular viewpoint to important issues in the field of interconfessional relations, as well as with the purpose of presenting the self in favorable light and discrediting ideological opponents. It is also revealed that the most common manipulative techniques, used in the Ukrainian interconfessional media discourse, are name-calling, misuse of concepts, appealing to ideological mythologems, black-white depiction and the use of emotional appeals. It is demonstrated that the ideological mythologems "Russian world", "Post-Christian Europe", "Saint Rus", "Godless West", "holy war", "defense of Christians" are used with negative connotations in the Ukrainian interconfessional media texts as means of communicative strategy of opponents' discrediting.

Keywords: *religious media discourse, manipulative strategies, name calling, ideological mythologems, interconfessional dialogue.*

Information about author: *Levko Oleksandr Vadymovych – PhD; associate professor of the department of general linguistics, classical philology and Hellenic studies; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

E-mail: *alexaristos@gmail.com.*

Левко А.В.

МАНИПУЛЯТИВНЫЕ ПРИЕМЫ В УКРАИНСКОМ РЕЛИГИОЗНОМ МЕДИАДИСКУРСЕ

Аннотация. *В статье исследуются средства языкового воздействия в украинском религиозном медиадискурсе, анализируются манипулятивные приемы в медиатекстах межконфессиональной тематики, показывается тенденциозность освещения межцерковных отношений в религиозных СМИ. В результате исследования определено, что манипулятивные стратегии самопрезентации и дискредитации оппонентов*

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

реализуются с помощью приемов навешивания ярлыков, подмены понятий, употребления эмоционально нагруженных идеологических мифологем, политически окрашенных лозунгов.

Ключевые слова: религиозный медиадискурс, манипулятивные стратегии, навешивание ярлыков, идеологические мифологемы, межконфессиональный диалог.

Информация об авторе: Левко Александр Вадимович – кандидат филологических наук; доцент кафедры общего языкознания, классической филологии и неоэллинистики; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Электронный адрес: alexaristos@gmail.com.

Питання міжконфесійного діалогу є одним з ключових у сучасному українському релігійному дискурсі з огляду на поліконфесійність українського суспільства. З одного боку, започаткований II Ватиканським Собором екуменічний діалог, витримавши злети і падіння у II пол. XX ст., активно оживився після знакових подій останніх декад, зокрема, офіційних зустрічей очільників Православних Церков і Папи Римського та підписання важливих документів (наприклад, Гаванська декларація 2016 р.), внаслідок чого набув жвавого обговорення у релігійному медіапросторі, а почасти й неоднозначного і тенденційного висвітлення представниками різних конфесій. З іншого боку, задекларований курс на примирення між різними Церквами в Україні не завжди підтверджується на рівні текстів, зокрема, комунікативні стратегії та мовні прийоми, якими послуговуються автори публікацій у міжконфесійному сегменті релігійного дискурсу, свідчать радше про упередженість адресантів дискурсу, їх полемічні установки та політичну заангажованість. З огляду на неоднозначність і тенденційність висвітлення міжконфесійних відносин в українських медіа та відсутність

його лінгвістичного осмислення проблематика запропонованої розвідки видається актуальною.

Дана стаття має на меті дослідити, за допомогою яких мовних прийомів здійснюється маніпулятивний вплив на адресата в українському релігійному міжконфесійному медіадискурсі. Матеріалом дослідження стали тексти міжконфесійної тематики українських релігійних інтернет-порталів „Релігійно-інформаційна служба України”, „Релігія в Україні”, „Католицький оглядач”.

Як зазначається у сучасних дискурсологічних дослідженнях, будь-який тип дискурсу, якому властива асиметрія влади між адресантом і адресатом комунікації, позначається вживанням стратегій і тактик, що передбачають маніпулятивний вплив на аудиторію [10, с. 85; 9, с. 360; 6 с. 233-240; 5, с. 358-359]. До таких типів дискурсу, безумовно, належать інституціональні типи дискурсу, зокрема медійний, політичний, релігійний та ін. Медійний і політичний дискурси *a priori* заангажовані прагматичними цілями, а відтак характеризуються не лише персвазивними стратегіями, а й маніпулятивними [7, с. 27-28; 4, с. 203]. І хоча деякими вченими висловлюються певні застереження щодо визначення релігійного дискурсу як такого, у якому застосовуються засоби маніпулятивного впливу на аудиторію [8, с. 141], вважаємо, що у сфері міжрелігійних відносин комуніканти широко послуговуються маніпулятивними стратегіями з метою самопрезентації у вигідному світлі та дискредитації ідеологічних опонентів.

Досліджуючи мовні маніпуляції у сучасних медіа, О. В. Дмитрук виділяє маніпулятивні стратегії ухилення від істини, імунізації висловлювань, модифікації іллокутивної сили висловлювань, групової ідентифікації, структурування за принципом релевантності, гіперболізації та применшення [1, с. 4-5]. Існують також інші класифікації маніпулятивних

стратегій, властивих для інституціональних типів дискурсу. Наприклад, О. Л. Михальова виділяє маніпулятивну стратегію на підвищення, стратегію на зниження і стратегію театральності у політичному дискурсі [2, с. 12]. У даній статті досліджено мовні прийоми реалізації стратегії дискредитації, яка певною мірою суголосна стратегіям гіперболізації та применшення за класифікацією О. В. Дмитрук та стратегії на зниження за класифікацією О. Л. Михальової. Найбільш поширеними вербальними засобами втілення стратегії дискредитації у досліджуваних медіатекстах є прийоми навішування ярликів, апелювання до ідеологічних міфологем, підміни понять, вживання негативно забарвлених прецедентних імен і висловлювань, використання емоційних гасел і закликів. Наведені вище прийоми здебільшого використовуються у досліджуваних текстах з метою знуцання, образи, звинувачення, висміювання, критики, іронізування та приниження ідеологічних супротивників, тобто представників інших конфесій чи юрисдикцій.

Приюм навішування ярликів є дуже дієвим засобом маніпулятивного впливу у політичному та медійному дискурсах [3, с. 90]. Як засвідчило дослідження, в українському міжконфесійному медіапросторі побутують номінації з негативними оцінними конотаціями у значенні, які часто виконують функцію політичних ярликів. Красномовними прикладами таких мовних засобів у досліджуваних релігійних медіатекстах є *Церква окупанта* (РУ, 1.07.2016), *Церква держави-агресора* (РУ, 22.06.2016), *п'ята колона Москви* (РУ, 30.04.2015), *КГБісти в рясах* (РУ, 30.04.2015), *промосковське політичне православ'я* (РУ, 11.07.2014), *канонічні хранителі православ'я* (РУ, 15.08.2014), *ідейний загін русміра* (РУ, 4.08.2014), *філіал Російської Церкви* (РУ, 1.07.2016), *ревнителі чистоти православ'я* (РІСУ, 07.05.2016), *безблагодатні розкольники* (КО,

08.02.2016), *філаретівський розкол* (РУ, 30.04.2015). Більшість вище наведених ярликів стосуються представників УПЦ МП (за винятком двох останніх), які вживаються у релігійному медіапросторі з метою реалізації тактик знущання, висміювання та іронізування, наприклад:

- знущання – *Потрібно вибирати: УПЦ – або своя в Україні, або представництво РФ та ідейний загін руміра* (РУ, Г. Христокін "Перспективи УПЦ", 4.08.2014);

- іронізування – *Звинувачуючи Константинопольського патріарха у тому, що він намагається стати "східним папою" та грубо порушує канони, підтримує "єресь екуменізму" тощо, московські ієрархи всіляко подають себе "канонічними хранителями православ'я"* (РУ, С. Здіорук, О. Саган "Українська Помісна православна Церква: проблеми і прогнози конституювання", 15.08.2014);

- висміювання – *Але в очах "ревнителів чистоти православ'я" Папа як був, так і залишився єретиком, з яким за жодних обставин не можна підписувати ніяких пактів, навіть в ім'я порятунку Росії. Багатовікова антикатолицька риторика зробила з глави Римо-Католицької Церкви ідеального "чужого"* (РІСУ, Т. Деркач "Omnes viae Romam ducunt", 07.05.2016).

Маніпулятивний вплив, як правило, здійснюється шляхом апеляції до емоцій, гри на почуттях, підміни понять. Одним з важливих засобів такого маніпулятивного впливу є вживання емоційних гасел і закликів. У досліджуваному мовному матеріалі було виділено наступні політично заангажовані гасла, що вживаються з метою маніпулювання громадською думкою у сфері міжконфесійних відносин: *"Незалежній державі – незалежну церкву"* (РУ, 30.07.2014), *"Європейській церкві – помісність"* (РУ, 30.07.2014), *"Геть московського попа-колонізатора!"* (РУ, 4.08.2014), *"Автокефальна Церква – тут і зараз"* (РУ, 4.08.2014).

Трапляються випадки використання політичних гасел не у прямій маніпуляції аудиторією, а у функції засобу дискредитації їх авторів чи прихильників шляхом тактики іронізування над ними, наприклад:

- У зверненні від 25 липня Синод УПЦ КП наголошує, що принцип **"незалежній державі – незалежну церкву"** міститься у канонах та у їх нормативній інтерпретації в історії православ'я. Напевно і інші принципи (**"Україні – незалежність та європейський вибір"** та **"Європейській церкві – помісність"**) містяться у канонах, на думку Синоду УПЦ КП (РУ, Ю. Чорноморець "Заклик до єднання чи маніпулятивна технологія?", 30.07.2014).

Маніпулятивний вплив у релігійному медіапросторі також реалізується шляхом вживання емоційно навантажених ідеологічних міфологем, наприклад, *Третій Рим* (РУ, 22.06.2016), *руській мір* (РУ, 11.07.2014; РУ, 1.07.2016; РІСУ, 13.02.2016; КО, 10.03.2016), *безбожний Запад / бездуховний Захід* (КО, 16.02.2016; РІСУ, 07.05.2016), *Святая Русь* (КО, 16.02.2016), *постхристиянська Європа* (РІСУ, 07.05.2016), *захист християн* (РІСУ, 13.02.2016), *священна війна* (КО, 13.02.2016), *междоусобная брань / братовбивчий конфлікт* (РУ, 30.04.2015; РІСУ, 13.02.2016). Найчастотнішою у досліджуваних текстах виявилася ідеологема *руській мір* (у більшості інтернет-публікацій засвідчені різні варіанти свідомого неправильного написання цієї номінативної сполуки, зокрема *русмір*, *руській мір*, *рускій мір*, *русский мир*). Показово, що в україномовному сегменті релігійних ЗМІ міфологема *руській мір* вживається, передусім, як засіб іронізування, знуцання та висміювання її adeptів. Зокрема, в досліджуваних текстах було встановлено, що наведена вище міфологема здебільшого використовується для негативно забарвленої номінації або оцінки представників РПЦ та УПЦ МП. Наведемо приклади:

• РПЦ є джерелом і натхненником ідеї *"русского міра"* – імперіалістичної ідеї права Москви на території України, Білорусії та Молдови, загорнутої в гарні слова про духовну й цивілізаційну єдність (КО, О. Вільчинський "Гаванська декларація (частина II)", 18.02.2016);

• Російська православна церква – це не просто конфесія, в розумінні російської імперії та власної ідентичності, це інструмент побудови *"русского мира"*, що на сьогодні є ворожим до ідеї української держави (КО, Г. Терещук "РПЦ як співучасник злочину має віддати те, що нечесно забрала", 10.03.2016);

• Як бачимо, значна частина кліриків та ієрархії парафій (єпархій) УПЦ МП, особливо провідники т.зв. *"русского міра"*, у своїй діяльності не зуміли уникнути багатьох із задекларованих пунктів. А відтак вони чітко підпадають під характеристику осіб/інституцій, які несуть загрозу національним інтересам України (РУ, О. Саган "Православ'я в Україні і національна безпека", 11.07.2014);

• Митрополит Алфеев – один з архітекторів ідеї *"русского міра"*, яку використали для розпалювання війни в Україні (КО, О. Вільчинський "Гаванська декларація", 16.02.2016).

Негативної оцінки в українському релігійному медіапросторі набувають міфологеми захист християн, священна війна, междоусобная брань / братовбивчий конфлікт, апеляція до яких відбувається з метою критики та висміювання їх авторів. За цими міфологемами в російському політичному та релігійному медіадискурсі маскується деструктивна політика втручання Росії у національні інтереси інших країн, зокрема України та Сирії, яку одягають у слова релігійного єднання та допомоги одновірцям. В українських релігійних медіа вживаються прийоми контрманіпулятивного впливу, що мають на меті сформувати вкрай негативну думку

про РПЦ винятково як інструмент пропагування наведених вище міфологем (в т.ч. і міфологеми *руської мір*), що певною мірою спотворює реальний стан речей, адже не всі віруючі РПЦ *a priori* підтримують політичні уподобання владної верхівки. Наведемо приклади реалізації маніпулятивних тактик у досліджуваних текстах:

- **звинування** – *Московська патріархія вперто не признається, що є стороною конфлікту, тобто відкрито підтримує агресію Росії проти України, як до речі і освячує військові дії Росії в Сирії як "священну війну"* (КО, І. Яців "Зустріч, яка не відбулася? – Блаженніший Святослав", 13.02.2016);

- **іронізування** – *Знову ж таки християнам Близького Сходу йдеться про мир і спокій. І вони не надто переймаються реальними інтересами Кремля. А там добре знають, як їх замаскувати під "захист християн"* (РУ, А. Бабинський "Крізь кубинський дим. Думки стосовно спільної Декларації Папи Франциска і Патріарха Кирила", 15.02.2016).

Отже, підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що в медіатекстах міжконфесійної тематики застосовуються прийоми маніпулятивного впливу на аудиторію з метою формування потрібної для адресантів комунікації думки щодо важливих питань у сфері міжцерковних відносин. Попри офіційні заяви представників різних конфесій і юрисдикцій про налаштованість до конструктивного діалогу проаналізований мовний матеріал свідчить про цілком прагматичні установки учасників релігійного дискурсу показати свою винятковість та істинність і презентувати опонентів у не вигідному світлі. На мовному рівні ці інтенції реалізуються завдяки прийомам навішування ярликів, підміни понять, вживання емоційно навантажених ідеологічних міфологем, використання політично заангажованих гасел і закликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англійській комунікації (на матеріалі текстів друкованих та інтернет-видань 2000-2005 років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. В. Дмитрук; КНУ ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 19 с.
2. Михалева О.Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О.Л. Михалева. – Кемерово, 2004. – 24 с.
3. Руда О.Г. Маніпулятивні стратегії в розв'язанні мовних проблем в Україні / О.Г. Руда // Вісн. НАН України. – 2012. – № 1. – С. 89-91.
4. Hart C. Argumentation Meets Adapted Cognition : Manipulation in Media Discourse on Immigration / C. Hart // Journal of Pragmatics. – 2013. – Vol. 59 (B). – P. 200-209.
5. Maillat D. Defining Manipulative Discourse : The Pragmatics of Cognitive Illusions / D. Maillat, S. Oswald // International Review of Pragmatics. – 2009. – Vol. 1. – P. 348-370.
6. Menz F. Manipulation Strategies in Newspapers : A Program for Critical Linguistics / F. Menz // Language, Power and Ideology : Studies in Political Discourse / ed. R. Wodak. – Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 1989. – P. 227-249.
7. Parenti M. Methods of Media Manipulation / M. Parenti // Jensen C. 20 Years of Censored News. – New York: Seven Stories Press, 1997. – P. 27-32.
8. Saussure de L. Manipulation and Cognitive Pragmatics : Preliminary Hypotheses / Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century : Discourse, Language, Mind / ed. L. de Saussure, P. Schulz. – Amsterdam-Philadelphia: J. Benjamins, 2005. – P. 113-146.
9. Van Dijk T. A. Discourse and Manipulation / T. A. Van Dijk // Discourse and Society. – 2006. – Vol. 17 (3). – P. 359-383.
10. Van Dijk T. A. Discourse, Power and Access / T. A. Van Dijk // Texts and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis. – London: Routledge, 1996. – P. 84-104.

ДЖЕРЕЛА

КО – "Католицький оглядач" (<http://catholicnews.org.ua>).

РІСУ – "Релігійно-інформаційна служба України" (<http://risu.org.ua>).

РУ – "Релігія в Україні" (<http://www.religion.in.ua>).

REFERENCES

1. Dmytruk O. V. *Manipulative Strategies in Modern English Communication (On the Material of Printed and Internet Editions of 2000-2005)* [Manipuljatyvni strategiji v suchasnij angломovnij komunikatsiji (na materiali tekstiv drukovanyh ta internet-vydan 2000–2005 rokiv) : avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filol. nauk : spec. 10.02.04] / O.V. Dmytruk ; KNU im. T.Shevchenka. – K., 2006. – 19 s.

2. Mihaleva O. L. *Politic Discourse as a Sphere of Manipulative Influence Realization* [Politicheskij diskurs kak sfera realizatsii manipuljativnogo vozdeystvija : avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.01] / O. L. Mihaleva. – Kemerovo, 2004. – 24 s.

3. Ruda O. G. *Manipulative Strategies in Language Problems Solution in Ukraine* [Manipuljatyvni strategiji v rozvjazanni movnyh problem v Ukrajinii] / O.G. Ruda // Visn. NAN Ukrayiny. – 2012. – Vol. 1. – S. 89-91.

4. Hart C. *Argumentation Meets Adapted Cognition : Manipulation in Media Discourse on Immigration* / C. Hart // Journal of Pragmatics. – 2013. – Vol. 59 (B). – P. 200-209.

5. Maillat D. *Defining Manipulative Discourse : The Pragmatics of Cognitive Illusions* / D. Maillat, S. Oswald // International Review of Pragmatics. – 2009. – Vol. 1. – P. 348-370.

6. Menz F. *Manipulation Strategies in Newspapers : A Program for Critical Linguistics* / F. Menz // Language, Power and Ideology : Studies in Political Discourse / ed. R. Wodak. – Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins, 1989. – P. 227-249.

7. Parenti M. *Methods of Media Manipulation* / M. Parenti // Jensen C. 20 Years of Censored News. – New York: Seven Stories Press, 1997. – P. 27-32.

8. Saussure de L. *Manipulation and Cognitive Pragmatics : Preliminary Hypotheses / Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century : Discourse, Language, Mind / ed. L. de Saussure, P. Schulz. – Amsterdam-Philadelphia: J. Benjamins, 2005. – P. 113-146.*

9. Van Dijk T. A. *Discourse and Manipulation / T. A. Van Dijk // Discourse and Society. – 2006. – Vol. 17 (3). – P. 359-383.*

10. Van Dijk T. A. *Discourse, Power and Access / T. A. Van Dijk // Texts and Practices : Readings in Critical Discourse Analysis. – London: Routledge, 1996. – P. 84-104.*

RESOURCES

KO – "Katolytskyj ogljadach" (<http://catholicnews.org.ua>).

RISU – "Religijno-informatsijna sluzhba Ukrainy" (<http://risu.org.ua>).

RU – "Religija v Ukraini" (<http://www.religion.in.ua>).

Дата надходження до редакції – 20.09.2017 р.

Дата затвердження редакцією – 26.10.2017 р.